

A MAGYAR URALKODÓ OSZTÁLYOK NEMZET-ÁLLAM ESZMÉJE

Új- és legújabbkori történetírásunk művelői az utóbbi évek során szívós munkát folytattak és folytatnak a megbúvó, nehezen felismerhető vagy legalább is nem kézenfekvő burzsoá-nacionalista maradványok felismerése és felszámolása érdekében. A tudatosan végzett tisztázó munka a tartalmi eredmények mellett együttjárt a módszertan terén tett előrehaladással. Elsősorban a marxista történetírásunk által egy ideig kellően figyelembe nem vett összehasonlító módszer kiterjedtebb alkalmazása mutatkozott e tekintetben is termékenynek, de a történetírásunk által kialakított és sűrűn használt legfontosabb kulcs-jellegű fogalmak tartalmának elemzése, tudományos meghatározásuk és alkalmazásuk célszerűségének vizsgálata is sikeres módszerek bizonyult.

A rejtett burzsoá nacionalista maradványok felderítése céljából folytatott e módszeres vizsgálat ugratta ki rejtékéből és helyezte előtérbe a magyar uralkodó osztályok *állameszméjét*, mint egyik központi kérdését a dualizmuskori nemzeti és nemzetiségi problémának, a korszak burzsoá nacionalista ideológiájának és ezen alapuló politikai gyakorlatának, valamint nem utolsósorban a napjainkig terjedő nacionalista tömeg hatásának.

*

A korszak történetével foglalkozó minden jelentősebb marxista munkában, így a jegyzet formájában kiadott tankönyvfejezetekben is, szó esik a dualizmuskori magyar állameszméről, de korántsem a jelentőségével arányban álló súllyal. Mivel a dualizmuskori magyar állameszme a korszak számos fontos jelenségének csomópontja, a következő gondolatmenet semmilyen vonatkozásban nem tart igényt a teljességre és lezártságra. Célja csak annyi, hogy néhány kiragadott összefüggés felvillantásával felhívja a figyelmet a kérdés tanulmányozására.

Mi is volt a magyar uralkodó osztályok álláspontja Magyarország államiságáról? Vázlatosan és a múltba messzebbre nyúló előzményektől eltekintve a kérdésre a következő választ adhatjuk:

Már a Magyarország és Erdély egyesítéséről szóló 1848: VII. t. c. politikailag és jogilag *egységes nemzeti államnak* deklarálta Magyarországot, kimondván, hogy a két országrész „egy kormányzás alatti egyesültét” a „*nemzetegység*” követelménye is szükségessé teszi. Ezt követően, az abszolutizmus válsága idején találkozunk újabb megfogalmazásával. Az 1861-es országgyűlés által kiküldött nemzetiségi bizottság, az autonómiát követelő nemzetiségi képviselőkkel folytatott tárgyalásokat zárta le azzal a megállapítással, hogy az ország lakossága, beleértve a nem magyar lakosságot is „csakis egy nemzetet”, az „egységes és oszthatatlan magyar nemzetet” alkotja. Végül a dualizmus egész korszakára kiható érvennyel az 1868-ban „a nemzetiségek egyenjogúságáról” hozott XLIV. t. c. bevezető szakasza a következőképpen határozta meg Magyarország állami jellegét: „... Magyarország összes honpolgárai... *politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartoznék is, egyenjogú tagja*” és „...ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek használatára nézve eshet külön szabályok alá...” E meghatározás egy mondaton belül elismeri és megtagadja a nemzetiségek létezését s a valójában *soknemzetiségű Magyarországot*, a magyar uralkodó osztályok érdekeinek és törekvéseinek megfelelően, *nemzeti állammá* nyilvánítja.

A magyar törvénytárba ezzel bevonult az ország lakosságának ebben az időben többségét alkotó nemzetiségek *politikai létét tagadó fiktív állameszme*: a Magyarország „nemzeti állam” meghatározás, s ez a fikció képezte a magyar uralkodó osztályok nemzetiségi politikájának, a nemzetiségi elnyomás rendszerének jogi alapját, ezen a címen bélyegezték hazaárulásnak Magyarország *nem* magyar népeinek nemzeti egység-törekvéseit.

A jogilag statuált, s a valóságban nem létező nemzeti államiságu Magyarország nem foglalta magában Horvát-Szlavonországot. A Horvát-Szlavon-Dalmátországgal kötött kiegyezésről szóló 1868: XXV. t. c.-ben a magyar uralkodó osztályok nem helyezkedhettek az egységes nemzeti állam álláspontjára, hanem a tényleges helyzetnek és az adott erőviszonyoknak megfelelően, a Magyarország s a Horvát-Szlavon-Dalmát országok közötti kapcsolatot „egy és ugyanazon *állami közösség*”-nek nyilvánították. E kétféle meghatározás szembeállításával is aláhúzza a Magyarországra alkalmazott „nemzeti állam” meghatározás fikatív voltát. Ennek jogosultságát — Horvát-Szlavonország területi különállóságát figyelembe véve — a nemzetiségi területek elhatároltságának hiánya sem indokolhatta, hiszen a határok megállapítását a nemzetiségek követelésével szemben éppen a „nemzeti állam” fikciójára való hivatkozással utasították el következetesen a magyar uralkodó osztályok. Még erőteljesebben domborodik ki a Magyarország „nemzeti állam” meghatározás irrealitása, ha a dualizmus másik államának, Ausztriának államjogával vetjük egybe. Az osztrák uralkodó osztályok a szintén sok nemzetből álló Ausztriát 1867 után nem nemzeti állammak, hanem politikailag egyenjogú országokból álló soknemzetiségű állammak „im Reichsrath vertretenen Länder”-nek tekintették — bár a politikai egyenjogúság elve a valóságban nem mindig, vagy csak korlátozottan — érvényesült.

Elméleti szempontból vizsgálva a kérdést: ismeretes, hogy a soknemzetiségű állam-képleteknek egységes nemzetté formálódása csak a kapitalizmust megelőző viszonyok között mehetett végbe, abban az időben, amikor a nemzeti eszmét hordozó burzsoázia még nem volt számottevő társadalmi tényező. A kapitalizmus kibontakozásának és főleg uralmának idején a soknemzetiségű állam egységes nemzeti állammá alakulásának már keresztelte és megakadályozta a nemzeti államok kialakulásának a kapitalizmus idejére jellemző folyamata: a több államban megosztottan élő azonos nemzetbeliek egyesülése az egységes nemzeti állam keretei között. A kapitalizmus uralmának idején már — amint Lenin is megállapította — a nemzeti állam a szabály, a norma, „a nemzeti tekintetben tarka állam pedig elmaradottság vagy kivétel”. (Lenin Művei 20. köt. 406—407. l.)

Az egységes nemzeti államok kialakulása a kapitalizmus viszonyai között részben éppen a soknemzetiségű államok rovására ment végbe és felbomlásukkal járt együtt. E történelmileg szükségszerűnek tekinthető folyamat adja elvi magyarázatát azoknak a kudarcoknak, amelyek a Habsburgok nemzeti-centralizációs törekvéseit a XVIII. század végétől érték, s ez adja magyarázatát a soknemzetiségű Habsburg birodalomnak a XIX. század közepén a magyar szabadságharcra kezdődő, az olasz tartományok kiválásával, a Németországból való kiszorulással és a dualista rendszer létrejöttével folytatódó, majd az első világháború végén befejeződő felbomlásának is.

E távlatba helyezve a problémát, a jogi fikcióval „megteremtett” magyar „nemzeti állam” nemcsak a nemzetiségi elnyomás jogforrásának bizonyult, hanem a magyar uralkodó osztályoknak, az objektív történelmi folyamattal ellentétben, a történelmi fejlődés által e korszakban már túlhaladott, a soknemzetiségű Magyarországot az idők folyamán ténylegesen nemzeti állammá átalakító irreális törekvését is kifejezte. A kiegyezéses magyar uralkodó osztályok felelőssége a feudális maradványokhoz tapadó osztályérdekek által sugalmazott történelmi tévedésért annál nyilvánvalóbb, mert még közvetlenül ott állt mögöttük figyelmeztetőként az osztrák neoabszolutizmus balul sikerült németesítő centralizációs kísérlete, még saját bőrükön érezhették annak káros nyomait, amikor ugyanazt az elvet már az uralmuk alá került nem magyar népek érdekeivel szegezték szembe.

Fokozza történelmi felelősségüket, hogy a dualizmus rendszere csak lehetővé tette, de nem tette szükségessé Magyarországon a magyar népei nemzeti fejlődésének a „nemzeti állam” nacionalista formulájában kifejezett béklyóba kötését. A soknemzetiségű Magyarország államjogi problémájának a kiegyezéses magyar uralkodó osztályok által követett „megoldás”-a nem a kiegyezésből, hanem jórésben a feudális maradványok fenntartásához fűződő érdekekből következett. A valósággal ellentétben álló „nemzeti állam” formulával kifejezett uralmukat nagyrésben a feudalizmus idején kialakult uralmi helyzet folytatásának igénye és a nagy- és középbirtokosság nemzetiségi területeken levő földjeinek biztosítása diktálta. Nacionalizmusuk, amely a kiegyezés idején még alig alapult a szorosan vett burzsoá piaci érdekeken, hanem döntően — Ady Endre szavaival élve — „a föld zsarnokságán”, félféudális-felburzsoá nacionalizmus volt.

A soknemzetiségű Magyarország nemzeti állammá nyilvánítása igen nagy mértékben, sőt feltehetően döntő módon járult hozzá az ország népei demokratikus fejlődésének eltorlaszolásához. Kifelé és befelé megakadályozta Magyarországon az államiságának nemzeti konszolidációját és jelentős szerepe volt abban, hogy a dualizmus félszáz eszten-

deje alatt a magyar földesúri-liberális politikai rendszer egyetlen lépést sem haladt előre a polgári demokratizmus útján. A nemzeti állam formulája ugyanis, amíg egyrészt a nemzetiségek feletti magyar hegemonia és a nemzetiségi elnyomás jogi és ideológiai alapját képezte, s a viszonylag erőszakosabb módszereknek, különösen pedig a magyarosítás alkalmazásának jogforrásául szolgált, addig másrészt azt a kötelezettséget is magában foglalta, hogy a politikai jogok esetleges kiterjesztésében — mint a magyar nemzet politikailag egyenjogú tagjait — a nemzetiségeket is részesíteni kell. A magyar uralkodó osztályok azonban rendkívül kockázatosnak tartották uralmuk számára a nemzetiségek parlamenti képviselőit megerősödését. Úgy vélték — többé-kevésbé joggal, s az osztrák példából is ezt a következtetést vonták le —, hogy a választói jog kiterjesztése alapján alakuló parlament a magyar „nemzeti állam” eszméjének és ezzel együtt a magyar politikai hegemoniának bukását vonná maga után, amit a választási geográfia eladdig sikeresen alkalmazott fogásaival sem lehetne elkerülni. A politikai vezetőréteg tagjai közül csak nagyon kevesen ismerték fel, hogy a választói jog kiterjesztésének megtagadása sem biztosítéka uralmuknak. Ebben az eszmekörben élve, a dualista rendszer utolsó évtizedében politikai erejük legjavát arra fordították, hogy a választójognak a tömegek által mind hevesebben követelt kiterjesztését a legkülönbébb taktikai manőverekkel kijátsszák, elődázák. A koalíció és a Habsburgok közötti kiegyezésnek, a nemzeti követelések hangoztatásának és az ekörül folytatott alkunak s a nacionalista tömeghangulat felszításának hátterében éppen úgy a választójog kiterjesztése elleni taktikázás húzódtott meg, amint ez volt a célja a plurális választójogi javaslat elkészítésének is. Így az 1900-as években a politikai életben fellepő tartós válság előterébe a már teljesen akut nemzetiségi kérdés helyett — amely a „nemzeti állam” fikciója révén a parlamentben szóhoz nem juthatott — az Ausztriához való viszony és az általános választójog követelése került, s az a téves látszat állt elő, mintha a nemzetiségeknek a tökéletes fejlődéssel együtt fokozódó önállósulási és elszakadási törekvései nem gyengítették volna meg a magyar uralmat, mintha *a magyar hegemonia a nemzetiségek feletti szilárd és zavartalan lenne*. Ezzel szemben Ausztriában, ahol a nemzetiségek követeléseit nyílt politikai fórumokon, a Reichsrathban és a tartományi gyűléseken is szóhoz jutottak, a XX. század elejétől mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy az osztrák hegemonia Ausztria felett megszűnt. Az osztrák uralom gyengülése Ausztriában, s ezzel szemben a magyar hegemonia változatlanul látszó szilárdsága arra ösztökélték a magyar uralkodó osztályokat, hogy magukat tüntessék fel a Habsburg birodalom népei feletti uralom igazi letéteményeseinek, hogy a Monarchia feletti politikai vezetőszeret megszerzésére irányuló „birodalmi” politikát folytassanak, s a birodalmi politika illúziójával is leplezzék uralmuknak a látszatok mögött meghúzódó valóságos ingatagságát.

Magyarország „nemzeti állam” fikciója azonban nemcsak a nemzetiségi elnyomás ideológiai és jogi alapját képezte, nemcsak a polgári demokratikus politikai fejlődés torlasza volt, hanem a délibáhos „birodalmi” politikát szugalmazta, hanem meghatározta a magyar uralkodó osztályok külpolitikáját is, fontos tényezője volt az első világháború kirombantásának és tovább élt az ellenforradalmi korszak területi revizionizmusában.

A Magyarország „nemzeti állam” eszmének tömeghatása még napjainkban is érezhető és alóla marxista történetírásunk sem tudta magát teljesen kivonni. Nem egy vonatkozásban, s természetesen nem tudatosan a „nemzeti állam” ideológiájának nyomait tükrözi. Ez legáltalánosabban abban jelentkezik, hogy az abszolutizmus és a dualizmus korszakának több kérdésén úgy fejt ki, ahogy az valójában csak a magyar népre vonatkozik, míg Magyarország *nem magyar népeire* másként áll.